

PANDÉMIA ÉS RÉGÉSZET DEBRECENBEN

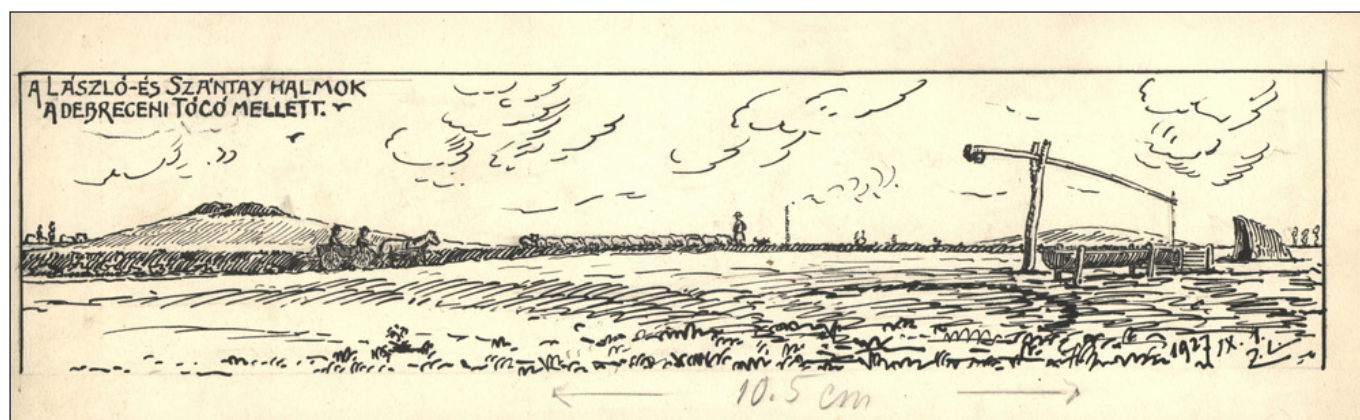
KOLOZSI BARBARA – DANI JÁNOS¹

Magyar Régészet 10. évf. (2021), 2. szám, pp. 71–75.

A Déri Múzeum Régészeti tárában nem állt meg a munka a vilájárvány alatt sem. Debrecen különböző beruházásaihoz kapcsolódó feltárások mellett egy kis kamarakiállítás is rendezésére is sor került. A múzeum igyekezett az online térben is jelen lenni, az intézmény részvételével zajló hazai és nemzetközi projektek pedig tovább folytatódtak.

A Covid-19 koronavírus-járvány első hullámának kezdetekor a Déri Múzeum Régészeti Tárának több megelőző régészeti feltárása is folyamatban volt, ezért számunkra az első hullám folyamatos terepi munkával telt. Folytatódott a BMW Group zöldmezős beruházásának helyt adó Debreceni Észak-nyugati Gazdasági Övezet (ÉNYGÖ) területén a beruházás előkészítéséhez kapcsolódó régészeti feladatellátás. A 400 hektár nagyságú beruházási területen összesen 15 régészeti lelőhelyet regisztráltak. A feltárások eredményei alapján két fő régészeti korszak dominált. A legnagyobb területen és intenzitással a Deák-tanya 1. néven szereplő lelőhelyen koncentrálódó késő császárkori (Kr. u. 4. sz. vége–5. sz. eleje) település (egykori falu) régészeti jelenségei (házak, tároló- és agyaggyerő gödrök, füstölők, árkok, kemencék) azonosíthatók. A település objektumaiból az egykori élet maradványaiként gazdag kerámia-, csont- és fémleletek kerültek elő. A másik feltárt időszakot a késő vaskori (La Tène C időszak – Kr. e. 4–3. sz.) kelta kultúra tanyaszerű településének jelenségei (kutak, gödrök, temetkezés) reprezentálják. A BMW beruházási terület északnyugati sarkában (Rózsa-dűlő lelőhelyen) egy újabb római császárkori település és a hozzá tartozó temető jelenségei kerültek napvilágra. A BMW gyár gigantikus beruházási területén kívül, az azzal összefüggő közúti, vasúti és közmű-infrastruktúra fejlesztésekhez (így elsősorban az ÉNYGÖ Csapadékvíz elvezetés (CS-1), valamint a 108. sz. vasútvonal Debrecen-Balmazújváros projektekhez) kapcsolódóan is megelőző és kivittelezés közbeni feltárásokat végeztek kollégáink.

Mivel a 108-as vasút korszerűsítésének nyomvonala éppen a Tóció-patak – megtelepedés szempontjából ideális – nyugati magaspártját érintette, ezért a várakozásoknak megfelelően több izgalmas (főként középső neolitikum végi és római császárkori) településrész is feltárára került a Szántay- és László-halmok vonalában. A még Zoltai Lajos által elnevezett és kutatott két őskori kurgán környezetében tett megfigyelések remekül illeszkednek az 1927-ben általa, illetve a 2000-es években lakópark közművesítési munkái során végzett újabb kutatásokhoz (1. kép).



1. kép. Zoltai Lajos tollrajza a Tóció-menti László- és Szántay-halmokról (1927, Déri Múzeum Régészeti Adattára)

¹ Déri Múzeum Régészeti Tár, Debrecen. E-mail: dani.janos@derimuzeum.hu; kolozsi.barbara@derimuzeum.hu

A tavalyi évben Debrecen különböző beruházásai előtt (csarnoképítés, logisztikai központ, munkásszálló stb.) történtek kisebb felületű megelőző feltárások (2. kép). Mivel ezek a beruházások a járvány ellenére sem álltak le, mi sem szüneteltethettük az ezekkel összefüggő ásatásokat. Sok beruházást kísérő földmunka folyamatos régészeti megfigyelés mellett zajlott, ahol szintén el kellett látni a feladatokat. Minden régész csapat az alapvető járványügyi előírások betartása mellett (maszkhasználat, fertőtlenítés, folyamatos kézmosás) dolgozott. Figyeltünk arra, hogy az egy felszínen dolgozó régészek és technikusok ne cserélődjenek sem a helyszíneken, sem az autókban.

Számos kolléga otthoni munkavégzésben látta el azon teendőit, melyek már nagyon időszerűvé váltak a folyamatos terepi jelenlét miatt, és amelyekhez az utóbbi évek folyamatos informatikai fejlesztésének köszönhetően biztosítani lehetett a feltételeket. Gondolunk itt tudományos publikációk írására, két mostanában megjelenő ismeretterjesztő kötet (az M35-ös és M4-es autópálya projektek régészeti előzetese és „A Kagán lovasa” című kiállításunkat bemutató katalógus) szerkesztésére, és főként a mindig időszerű feldolgozási utómunkálatokra.



2. kép. Drónfotó a munkásszállót megelőző feltárásról a Tócsa keleti partján (Debrecen, Derék utca) (fotó: Bacskai István, Pelta Bt.)



3. kép. Kora bronzkori kincslelet Bojt északi határából (fotó: Czinegéné Kiss Ilona, Déri Múzeum)

A munkatársaink több nemzetközi és hazai tudományos projektben vesznek részt (ezek rövid leírását lásd a cikk végén), amelyek a járványhelyzetre való tekintettel online térbe kerültek. Figyelünk a nemzetközi kutatási irányvonalakban lezajlott módszertani változásokra, így fokozatosan előtérbe helyezzük a roncsolásmentes diagnosztikai eljárások meghonosítását a legkülönbözőbb kutatási irányok esetében is. Folyamatosan együttműködtünk jelentős hazai és külföldi intézetekkel és laboratóriumokkal, mint pl. a Magyar Nemzeti Múzeum, az ELKH ATOMKI Örökségtudományi Laboratóriuma (HS Lab), az ELKH BTK Régészeti Intézet, az ELTE BTK Régészettudományi Intézete, a Hajdúsági Múzeum, az olomützi Palacký University (Olomouc, Csehország), és a University of Helsinki Department of Cultures (Finnország).

Ki kell emelnünk a tiszafüredi Kiss Pál Múzeummal való együttműködést, amely a kisváros legendás bronzkori lelőhelye, az Ásotthalom mellett, egy mezőgazdasági beruházás során előkerült középső bronzkori tömegsír aprólékos feltárására, bemutatására és további interdiszciplináris kutatására irányul (a kutatásokról bővebben ld. a [Kiss Pál Múzeum weboldalát](#)).

A tavalyi évben kialakult járványügyi helyzet miatt csak egy kis kamarakiállítást tudtunk megrendezni „[Kincs, ami van](#)” címmel. A „Legújabb kincseink” alcímet viselő kiállításon, a múzeum Régészeti Tárának közelmúltban napvilágra került, rendkívül értékes darabjaival ismerkedhettek meg a látogatók. A kiállítás egyik témáját két őskori kincslelet adta. Az egyik egy 1768 darabból álló aranykincs, amely egy kora bronzkori, kisméretű, kézzel formált bögrében volt elrejtve. A lelet egyik különlegessége, hogy a kincset alkotó apró díszek egy teljesen új, a hazai és a nemzetközi régészeti kutatás számára eddig ismeretlen tárgytypust képviselnek (3. kép). Bár a különleges őskori kincslelet még 2017 decemberében, az M4-es autópálya

által érintett egyik lelőhelyen (Bojt, Tökös Varga-tag 1.), régészeti megfigyelést követő bontómunka során került napvilágra, az óriási szerencsének és Bacskai István műszeres lelőhelyfelderítő munkájának köszönhetően azonban ezen a tárlaton először kerülhetett bemutatásra.

A másik különleges leletegyüttes Debrecen belvárosában egy építkezést megelőző feltárásról való. A belvárosi ásatásokon meglehetősen szokatlan módon, egy gödörben – az azóta elvégzett radiokarbon kormeghatározás alapján a középső vaskorban, kb. Kr. e. 540 és 400 között – elrejtett aranykincs [került napvilágra](#). A műszeres leletfelderítés segítségével felszínre hozott, majdnem 10 dekagramm súlyú értékes leletegyüttes három részből áll: egy kisméretű, téglatest alakú aranytömb (öntecs) mellett két keskeny, megtekert aranszalagokból összehajtogatott „gombolyag” alkotja az első, Debrecen belterületén feltárt aranykincset. Feltehetően egy vaskori aranyműves mester nyersanyagkészlete lehetett, amelyet valószínűleg egy bőr- vagy textilerszényben (?) rejthettek el, számunkra ma már ismeretlen okokból.



5. kép. Régészet napi program a nyíradonyi Nagy-Gúthi Árpád-kori templomnál
(fotó: Czinegéné Kiss Ilona, Déri Múzeum)



4. kép. „A Kagán Lovasa” című kiállítás a székesfehérvári Csók István Képtárban (fotó: Molnár Artúr, Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár)

A kiállítás másik témáját a kora avar korban, a 7. század első felére keltezhető ékszerek (párták, nyaklánc, fülbevalók) bemutatása adta. Kiemelkedő jelentőséggel bírnak közülük az M35-ös autópálya nyomvonalán (Derecske, Kösely-Tekeres II. lelőhely) előkerült nemesfém veretes párták, amelyek eddig ismeretlenek voltak Hajdú-Bihar megyéből, és a Kárpát-medencében is csak kis számban fordulnak elő. A bemutatott arany fülbevalók már az M4-es autópálya nyomvonalán kerültek elő (Bojt, Gulya-legelő). Itt a feltárt 12 kora avar kori temetkezés közül hatból is napvilágra került arany fülbevalók híven mutatják be a korszakra jellemző, bizánci hagyományokra támaszkodó ötvöstechnikát, a granulációt.

A 2019-ben megnyitott, „A Kagán lovasa” című kiállításunk – amely egy lovával és teljes fegyverzetével együtt eltemetett avar kori harcost mutat be – a járvány két hulláma között a székesfehérvári [Szent István Király Múzeumban volt látogatható](#) (4. kép). A másik tervezett helyszínen, a Magyar Természettudományi Múzeumban (Budapest) a járvány második hulláma miatt a kiállítás sajnos már nem nyílhatott meg.

A Déri Múzeum Régészeti Tára 2020-ban is csatlakozott az Európa számos országában megtartott Európai Régészeti Napok rendezvényhez. A kétnapos program során egy-egy szabadterei helyszínen vártuk a régészet iránt érdeklődőket, akik az Árpád-kori örökség nyomába eredhettek (5. kép).

A tavalyi évben is több előadással folytatódott az elmúlt évtizedek új kutatásait bemutató régészeti előadás-sorozatunk „A cívisváros régészeti öröksége” címmel. Sajnos a járványhelyzetben szüneteltetni kellett ezt a sorozatot is. Ám hogy ne maradjanak információk nélkül az érdeklődők, a múzeum [YouTube csatornáján](#) elérhetővé tettük a korábbi előadásokat, amely azoknak is érdekes lehet, akik lemaradtak róla, s azoknak is, akik újra meg szeretnék hallgatni azokat.

A járvány ráébresztett minket arra – a 21. század rohamosan fejlődő technikai civilizációjában élve egyébként is egyre nyilvánvalóbb – felismerésre, hogy sokkal nagyobb teret kell adni a virtuális tartalmaknak. A látogatóval való közvetlen kapcsolattartást, ha nem is teljes mértékben, de helyettesíthetik az online felületek. Ezeknek az online platformoknak a fejlesztése, folyamatosan frissülő tartalommal való megtöltése jelentős energiát kívánna, amelyhez egyelőre nincs elegendő kapacitásunk. [Honlapunk](#) viszont megújult, és próbáljuk minél több, a közönség számára érdekes tartalommal megtölteni.

A PROJEKTEK RÖVID ÖSSZEFOGLALÓJA

Múzeumunk 2020–2021-ben az alábbi kutatási projekteken vesz részt.

- **Település és gazdaság a késő bronzkori Kelet-Magyarországon** c. OTKA/NKFIH projekt: A projekt elsődleges célja, hogy megvizsgálja, milyen társadalmi-gazdasági berendezkedés rejtőzhet a megfigyelt késő bronzkori településhálózat mögött az Alföld déli területén (2020-ban szisztematikus terepbejárás és magnetométeres felmérés Medgyesegyháza, Lagzi-dűlő lelőhelyen).
- **Késő bronzkori erődített települések roncsolásmentes kutatása Kelet-Magyarországon** c. NKA projekt: Az elmúlt években egyre nagyobb nemzetközi figyelem fordult az Alföld késő bronzkori földvárjai felé, amelyek Magyarország – sőt Európa – legnagyobb kiterjedésű őskori lelőhelyei közé tartoznak. A projekt célja az Alföld késő bronzkori földvárjainak jobb megismerése roncsolásmentes módszerek használatával (2020-ban szisztematikus terepbejárás Pocsaj-Temető lelőhelyen).
- **A csontoktól, bronzoktól és telepektől a társadalomig:** Vándorlások és társadalmi változások multidiszciplináris kutatása a bronzkori Magyarországon (Kr. e. 2500–1500), MTA Lendület kutatócsoport. A [Lendület Mobilitás Kutatócsoport](#) Dr. Kiss Viktória vezetésével, a magyarországi kora és középső bronzkor kulturális változásainak hátterét jelentő mobilitással, településtörténettel és fémművességgel kapcsolatos széleskörű kutatásokat folytatott más intézmények mellett a Déri Múzeum bevonásával.
- **CRAFTER: Európai kézművesség a bronzkorban és ma** (EU Creative Europe Programme, Culture Sub Programme, Call EACEA 35/2017 for Cooperation projects related to the 2018 European Year of Cultural Heritage): A projekt elsődleges célja megemlékezni a nagyobb európai összekapcsolódás első időszakáról azáltal, hogy új művészi alkotásokat inspiráljon olyan tevékenységekben, amelyekben a kulturális örökséget képviselő szervezetek és kutatóintézetek együttműködnek a kreatív szektorral (helyi fazezasokkal), négy különböző országból. (Ld. Vučković et al. 2021, benne Szeverényi Vajk és munkatársai tanulmányával).”
- **The Yamnaya Impact on Prehistoric Europe (YMPACT) ERC project** (University of Helsinki Department of Cultures, projektvezető: Prof. Volker Heyd): A nemzetközi ERC projekt aktív tagja a Déri Múzeum, és potenciális kutatási helyszíne Hajdú-Bihar megye területe. A kutatási program célja az Európát a Kr. e. 4. évezred legvégén – 3. évezred legelején ért kelet-európai hatások (Jamnaja-kultúra) részletes vizsgálata.
- Az **EU IPERION HS** az EU interdiszciplináris projektje az örökségtudományok területén, amelyben a múzeum ágensként és bírálóként aktívan közreműködik.
- **A First Royals. From Farmers to Kings in Prehistoric Southeastern Europe** (Field Museum of Natural History, Chicago, USA) c. nemzetközi kiállítás projektjében a Magyar Nemzeti Múzeummal és más vidéki múzeumokkal együtt vesz részt a Déri Múzeum is (többek között a kiállítási katalógus kötetébe írt önálló fejezettel).
- **Prehistoric Interactions in the Plain (PIPP):** A Dr. Danielle J. Riebe (University of Illinois at Chi-

cago, USA) és Dani János (Déri Múzeum) által vezetett, a National Science Foundation (USA) által finanszírozott (BCS-1827362) projekt keretében folyik a késő neolitikus Herpály-kultúra Csökmő–Káposztás-domb településének vizsgálata.

- **A Kárpát-medence réz- és bronzkori aranyékszereinek roncsolásmentes vizsgálatai és technológiai, készítőtechnikai vizsgálatai:** [Kooperáció](#) az MNM, az ATOMKI Örökségtudományi Laboratóriuma (HS Lab), a ELKH BTK Régészeti Intézet és a Déri Múzeum között.
- **A Hajdúböszörményi szitula és kincs nyersanyagának, készítőtechnikájának és kapcsolatrendszerének vizsgálata:** [Kooperáció](#) az MNM, az ATOMKI Örökségtudományi Laboratóriuma (HS Lab), a Hajdúsági Múzeum, az olmützi Palacký University (Olomouc, CZ) és a Déri Múzeum között (V. SZABÓ & BÁLINT 2016).
- **„A Kagán lovása” projekt:** A Derecske–Bikás-dűlő lelőhelyen előkerült korai avar páncélos lovas katona rekonstrukciója, innovatív kiállítási bemutatása, interdiszciplináris vizsgálatai és feldolgozása köré szerveződött kutatási program. A Déri Múzeum saját vezetésű és finanszírozású programja.
- **A Cívis Város régészeti öröksége projekt:** Előadássorozat és készülő kötet Debrecen régészeti kutatásáról, történetéről a kezdetektől (neolitikum) a középkorig. A Déri Múzeum saját vezetésű és finanszírozású programja.
- **Kulturális hatás vagy vándorlás? Néesség- és életmódváltozások a kárpát-medencében a Kr. e. 2. évezredben** (128013 számú FK OTKA pályázat Dr. Hajdu Tamás vezetésével): az antropológiai-biorégészeti [kutatási programban](#) régészeti háttérrel biztosító senior kutatóként működünk közre.
- **The Rise II. project** (Institutionen för historiska studier, Göteborgs Universitet): A Prof. Kristian Kristiansen által vezetett komplex multidiszciplináris projekt az európai őstörténet nagy átalakulásaira összpontosít a mezolitikumtól (Észak-Európa neolitizációja) egészen a vaskorig. Ebben az alábbi rézkori temetőkkel veszünk részt: Bojt–Tökös Varga-tag 2., Nagykereki–Körtvélyes 1. és Nagykereki–Szőlős-halom.
- **Polgár, Görbe-tó-dűlő lelőhely késő avar temetőjének feltárására és feldolgozására irányuló közös kutatási projekt** a Magyar Nemzeti Múzeummal és az ELTE Régészettudományi Intézetével. A projekt egyik fontos célja, a késő avar etnikum és a 9. században érkező honfoglaló magyar néesség esetleges kölcsönhatásának vizsgálata.
- Részt vettünk még a **Nemzeti Környezettudományi és Izotópanalitikai Laboratórium Hálózat projekt** pályázati anyag kidolgozásában 2020 második felében, amely beadásra került az NKFIH-hoz. A projekt célja egy komoly nemzetközi hatással bíró multidiszciplináris laborhálózat létrehozása kilenc intézménnyel.

BIBLIOGRÁFIA

V. Szabó, G. & Bálint, M. (2016). Hajdúböszörmény 2.0. Egy régi kincsegyüttes új perspektívában. *Magyar Régészet* 5 (2) [2016 nyár], 1–7.

Vučković, V., Filipović, V., Stojanović, B. & Risch, R. (eds) (2021). *Crafting Pottery in the Bronze Age: The Archaeological Background of the CRAFTER Project*. Paraćin: Regional Museum of Paraćin.